

HABERLEŞME HİZMETLERİ

Yunus EKİCİ

Savaş zamanlarında orduların haberleşme veya bir başka deyişle muhabere hizmetleri, savaşın gidişatını doğrudan etkileyen faktörlerden birisidir. Savaşın başladığı andan itibaren muhabereyi sağlamak çoğu zaman zaferin anahtarını elinde tutar. Düşmanlarınızın nerede olduğunu bilerek müttefiklerinizle iletişim kurmak şüphesiz savaşın en önemli kısımlarından biridir. Muhabere hizmetleri yalnızca cephe hattındaki birliklerin sevk ve idaresi ile sınırlı değil cephe ile cephe gerisi arasında iletişim ve koordinasyonun sağlanması, ikmal hizmetlerinin düzenli işleyişi, askerlerin aileleri ile olan irtibatının kurularak ordunun moral ve motivasyonun yükseltilmesi gibi hizmetler de muhabere hizmetlerinin faaliyet alanı içinde yer alır. Dolayısıyla muhabere hizmetleri savaşın kaderini doğrudan etkileyen çok yönlü bir faaliyet alanıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nda yürürlükte bulunan Osmanlı askerî lojistik sistemine göre diğer lojistik hizmetlerde olduğu gibi muhabere hizmetlerinin işleyişi de ordu harekât, menzil ve yurtiçi (anavatan), bölgesi olmak üzere üç ayrı bölgede ve üç ayrı otorite tarafından yerine getirilirdi. Ordu harekât ve menzil bölgesindeki hizmetler askeri makamların uhdesinde gerçekleştirilirken yurtiçiindeki hizmetler ise sivil idare tarafından gerçekleştirilirdi. Do-

layısıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk ordusundaki tüm lojistik hizmetlerde olduğu gibi haberleşme hizmetleri de üç ayrı bölgede ve üç ayrı otoritenin ortak çaba ve gayreti ile yürütülürdü. Nitekim yurtiçinden gönderilen mektup, kartpostal ve çeşitli hediyeye paketlerinden oluşan postalar, öncelikle menzil sınırları içinde tesis edilmiş olan menzil sahra postanelerine gelir ve buradan da ordu harekât bölgesinde yer alan kolordu veya tümenler bünyesinde tesis edilmiş olan sahra postanelerine nakledilirdi. Böylece yurtiçinden gönderilen bir posta, belli bir sistem dâhilinde en ileri hatlara kadar ulaştırılırdı. Cephe hattından gönderilen postalar ise bu işleyişini tersi bir muamele ile cephe gerisine nakledilirdi.

Çanakkale Savaşları esnasında aktif olarak kullanılan en önemli iletişim aracı telgraftı. Cephe hattındaki telgraf hizmetleri, Gelibolu yarımadasına ulaşan iki ana telgraf hattı üzerinden gerçekleştirilirdi. Bunlardan birisi İstanbul-İzmit-Bursa-Bandırma-Bigga-Lapseki-Çanakkale hattı idi. Bu hattın Gelibolu Yarımadası'na uzatılması ise Çanakkale-Kilitbahir arasına döşenen deniz kablosu ile sağlanırdı. Gelibolu Yarımadası'na ulaşan diğer bir ana telgraf hattı ise İstanbul-Çatalca-Maydos-Gelibolu hattı idi. Her iki telgraf hattı da Gelibolu'da bulunan Sahra Telgraf Merkezi ile bağlantılı olduğundan savaş süresince her iki hat da aktif şekilde kullanıldı.

Muhabere hizmetlerinin en önemlilerinden biri sahra telgraf

merkezlerinin kurulmasıdır. Dönemin önemli muhabere araçlarından olan telgraf hizmetleri, ordu menzil bölgesinde kurulan Sahra Telgraf Merkezlerince sağlanırdı. Sahra Telgraf Merkezleri aslında daha önce mülkiye telgraf merkezleri olarak görev yapan telgraf merkezlerinin Menzil Müfettişliği bünyesinde kurulan Menzil Telgraf Müdürlüklerine devredilmesinden ibaretti. Dolayısıyla Menzil Sahra Telgraf Merkezleri daha önce sivil telgraf merkezlerinin yalnızca adlarının değiştirilerek orduya devredilmesiyle oluşmuşlardı. Harbin başında Gelibolu'da bir telgraf deposu tesis edilmiş ve cephe gerisinden orduya gönderilen telgraf malzemeleri bu depoya aktarılır ve buradan da ihtiyaç halinde gerek menzil gerekse ordu harekât bölgesindeki sahra telgraf merkezlerine ulaştırılırdı. Ordu hareket bölgesindeki telgraf hizmetleri kolordu, tabur ve alay karargâhlarında bulunan sahra telgraf merkezlerince yürütülürdü. Bu telgraf merkezlerinin araç-gereç ihtiyacı ise menzil telgraf müdürlüklerince karşılanırdı.

Çanakkale Savaşları esnasında hem telli hem de Türk ordusu için yeni bir haberleşme aracı olan telsiz telgraflar kullanılmıştır. Harpten kısa bir süre önce satın alınmış olan seyyar telsiz telgraf istasyonu Kilitbahir köyünün Goncasuyu mevkiine kurulmuştu. Böylece bu telsiz telgraf istasyonu sayesinde yaklaşık 300 kilometrekarelik bir alanda telsiz telgrafla iletişim sağlanabilmiştir. Bu seyyar telsiz istasyonu ile İstanbul'daki Genel karargah ve Edirne vilayeti ile ile-

tişim sağlanmıştır. Ancak bu iletişimin çok da sağlıklı yürütüldüğü söylenemez. Ayrıca cephe hattında özellikle de Alibey Çiftliği, Kabatepe, Semerlitepe, Karacaviran ve Kayaltepe gibi birçok mevkide telsiz direkleri ve antenler kurularak telsiz telgraf ile iletişim gerçekleştirilebilmiştir. Telsiz telgrafla yapılan haberleşmelerin düşman tarafından bilinmesini önlemek amacıyla telgraflar şifrelenerek gönderilirdi. Bu şifreler ise umumiyetle rakamlardan oluşurdu.

Birlikler arasındaki iletişim ve haberleşmeyi sağlayan bir diğer haberleşme aracı da telefondur. Cephe hattında en ileri siperlere kadar telefon bağlantıları kurulmuş olduğundan birliklerin sevk ve idaresi ivedilikle yapılabilmektedir. Her alay ve tabur karargâhında bir sahra telgraf merkezi bulunduğu gibi bir de telefon merkezi bulunurdu. Hatta bataryalar, piyade bölükleri ve siperlerde tesis edilen seyyar telefon merkezleri sayesinde cephe hattındaki birlikler arasında iletişim kolayca sağlanabilmektedir. Ancak zaman zaman telefon bağlantıları bombardımanlar neticesinde tahrip olurdu. Bu bağlantıların düşman ateşi altında onarılması veya yedek araç gerecin temini büyük bir sorun oluşturmazdı.

Cephedeki birlikler arasındaki iletişim yalnızca bu umumi muhabere araçları olan telgraf ve telefon ile sınırlı değildi. Özellikle kumandan ile birlikler arasındaki iletişim kesintiye uğradığı zamanlarda haberleşme; ara posta erleri, emir erleri, flamalar ve işaret fi-

şekleri gibi yardımcı haberleşme araçları vasıtasıyla da yapılırdı. Ara posta erleri daha çok atlı ya da süvarilerden oluşurdu.

Cephe hattında kullanılan bir diğer muhabere aracı da helyostalardı. Helyosta cihazı, güneş ışınlarından faydalanmak suretiyle haberleşmeyi sağlayan aynalı bir iletişim cihazıydı. Helyosta ile yapılan iletişimde havanın kapalı ve sisli olması, düşman unsurları tarafından kolayca fark edilmesi gibi nedenlerle helyosta kullanımı sınırlı kalmıştır.

Harp esnasında eski bir yöntem olan ateşle işaretleme yöntemi de kullanılmıştır. Kullanılan bir diğer yöntem de aydınlatma fişekleriydi. Birlik kumandanlarının yanında özellikle topçuları yönlendirmek için yeşil, beyaz ve kırmızı olmak üzere üç çeşit aydınlatma fişeği bulunurdu. Birlik kumandanları ihtiyaç halinde bu aydınlatma fişekleri kullanarak topçu atışları yönlendirirlerdi. Ayrıca cephe hattında flama, sinyal ve ışıldak gibi hususi iletişim araçları da kullanılmıştır.

Savaş esnasında er ve eratin aileleri ile olan irtibatı posta yoluyla sağlanırdı. Komuta kademelerinde görevli aileleri ile olan haberleşmede zaman zaman telgraf kullanabilselerse de erlerin aileleri ile olan haberleşmesi posta yoluyla sağlanırdı. Ancak bu dönemde askerler arasında okur-yazarlık oranının oldukça düşük olması büyük bir sorun teşkil ediyordu. Okuma-yazması olmayan askerler mektuplarını okur-yazar olan silah arkadaşları-

na yazdırmak mecburiyetinde kalıyorlardı. Ayrıca bu dönemde ülkenin özellikle kırsal bölgelerinde postane bulunmadığından kırsal bölgelerde yaşayan asker aileleri cephedeki yakınlarına ulaşmakta zorluk yaşıyorlardı. Postanelerin bulunmadığı kırsal bölgelerde asker aileleri, hususi posta hizmeti veren “sailer” vasıtasıyla cephedeki yakınlarından haber almaya çalışıyorlardı.

2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti genel seferberlik ilan edince seferberliğin ilanından itibaren ülkedeki tüm sivil haberleşme araç gereçlerinin ordu hizmetinde istihdam edilmesi askeri muhabere hizmetlerinin başarılı şekilde yürütülmesine katkı sağlamıştır. Ülke genelinde askeri posta hizmetlerine öncelik verilmesi, sivil haberleşmenin ikinci planda kalmasına yol açmıştır. Böylece sivil haberleşme alanında zaman zaman bazı aksaklıklar yaşanmıştır.

Kaynakça

- ATASE Arşivi. BDH, Kls. 3527, Dos. 21, Fih. 1.
- BOA. BEO, 4195-314599, (H: 09/08/1331.
- Adil Paşa, Selahaddin. *Çanakkale Cephesinde Mektuplar-Hatıralar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Arıkan, İbrahim. *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer, Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Bilgin, İsmail. *Çanakkale Savaşı Günlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Borlat, Barış. *Çanakkale Cephesinde İkmal Faaliyetleri 1914-1916*. İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, 2020.

- Çeloğlu, Yavuz Selim. “Çanakkale Cephesi’nde Gönüllü Postacılar: Sâiler”. Ege 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. İzmir, 22-24 Eylül 2023, 1065-1072.
- Çeloğlu, Yavuz Selim. “Çanakkale Cephesi’nde Askeri Nakliye Hizmetleri: 5. Ordu Menzil Teşkilatı”. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018.
- Demir, Tanju. “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirmeler”. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ulaşım ve Haberleşme Özel Sayısı). Nisan 2016, C.XIII, İstanbul, Sayı: 25-26; 1-25.
- Engin, Vahdettin ve Muzaffer Albayrak. *Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915*. Çanakkale: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Güneş, İsmail. Meçhul Subay, *Çanakkale Cephesi’nde Bir Topçu Subayının Günlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Esat Paşa. *Çanakkale Savaşı Hatıraları*. Haz. İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu. İstanbul, 2004.
- Geçili, Derya. “Osmanlı Devleti’nde Askeri Amaçlı Kullanılan Helyostalar”. Harp Tarihi Dergisi. 2022, Sayı: 6; 95-116.
- Genişol Hüseyin Fehmi. *Çanakkale’den Bağdat’a Esareten Kurtuluş Savaşına Cephede Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*. Haz. Mustafa Yeni. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Kannengiesser, Hans. *Çanakkale’de Türklerle Beraber Bir Alman Albayın Gözünden Çanakkale*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Kannengiesser, Hans. *Çanakkale Cehenneminde 500 Alman*. Çev. Ege Çınar Arcan, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2015.
- Mustafa, Münim. *Cepheden Cepheye; Çanakkale ve Kanal Seferi Hatıraları*. Haz. Metin Martı. İstanbul: Arma Yayınları, 2002.
- Prigge, Erich R.. *Liman Von Sanders Paşa’nın Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge’nin Çanakkale Savaşı Günlüğü*. Çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Sami (Dz. Yb.). “Balkan Harbinde ve Büyük Harpte «Çanakkale» Cephesinin İkmal İşleri”. Levazım Mecmuası. Sene 7, Mart 1937, İstanbul, Sayı: 26; 63-76.
- Sayılır, Burhan. *Çanakkale Savaşı’nda Psikolojik Harekât Faaliyetleri ve Koşullar Aileni Özledin Mi?*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.
- Selahaddin, Adil Paşa. *Çanakkale Cephesinde Mektuplar-Hatıralar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Tevfik, Rıza. *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey’in Çanakkale Günlükleri*. Haz. Türkan Doğruöz vd., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Atıf

Ekici, Yunus. “Haberleşme Hizmetleri”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2025.

Yunus Ekici, “Haberleşme Hizmetleri”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2025.